

Розділ І. Право

виконання покарань, шляхом імплементації відповідних норм в українське законодавство, переймати міжнародний досвід і застосовувати його на практиці.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право : підруч. [Електронний ресурс] / Богатирьов І. Г. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15950210/pravo/kriminalno-vikonavche_pravo_konteksti_mizhnarodnih_pravovih_aktiv#806
2. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань та шляхи його удосконалення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/30687>
3. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підруч. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – 350 с.
4. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
5. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2004 р. № 429. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
6. Пошва Б. В. Міжнародні стандарти захисту прав людини як складова утворення незалежної судової влади в Україні / Б. В. Пошва // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 10. – С. 20–33.

Тимошенко Юрій Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту кримінально-
виконавчої служби;

Сівак Оксана Валеріївна,

ад'юнкт кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ (ОБВИНУВАЧЕНИХ) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто питання сучасного стану забезпечення прав неповнолітніх злочинців за сучасним кримінально-процесуальним законодавством України.

Ключові слова: неповнолітні; досудове розслідування; особливий порядок провадження.

Рассмотрены вопросы современного состояния обеспечения прав несовершеннолетних преступников по современному уголовно-процессуальному законодательству Украины.

Ключевые слова: *несовершеннолетние; досудебное расследование; особый порядок уголовного производства.*

In the article discovered some questions of providing the abilities of minors according to modern criminal procedural code.

Key words: *minors; pre-trial investigations; special order of proceedings.*

Проблема подолання бездоглядності й правопорушень серед неповнолітніх визнана однією з найпріоритетніших напрямів діяльності Української держави й суспільства. Водночас слід зауважити, що політика держави, зокрема з питань соціально-правового захисту дітей, формується передусім на законодавчому рівні. Щодо самого законодавчого процесу, то варто зазначити, що в його основу покладено головні ціннісні орієнтири побудови в Україні цивілізованого, демократичного й правового суспільства, в якому дитина та пріоритетність її інтересів визнаються найвищою цінністю.

Під час розроблення нормативно-правової бази боротьби з правопорушеннями неповнолітніх у сучасній Українській державі активно використовуються також міжнародні правові документи, що стосуються правосуддя та забезпечення прав дитини. Ці документи можна умовно поділити на документи загального характеру (котрі стосуються загальних принципів захисту прав дитини й мають застосовуватися в усьому світі) і документи регіонального характеру (які стосуються тих чи інших конкретних регіонів з відносно однорідною культурою).

У багатьох країнах світу (США, Великобританія, Бельгія, Франція, Німеччина та ін.), на відміну від України, судочинство у справах про злочини неповнолітніх здійснюється спеціалізованими судами різних модифікацій. Діяльність таких судів для неповнолітніх оцінюється вченими-юристами досить високо.

На підставі вікових соціально-психологічних характеристик неповнолітніх Генеральна Асамблея ООН розробила Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, більше відомі як "Пекінські правила" (1985 р.). Ці Правила передбачають:

наявність в осіб, які здійснюють кримінальний процес у справах неповнолітніх, відповідної кваліфікації;

побудова судового розгляду таким чином, щоб він забезпечував інтереси неповнолітніх;

забезпечення конфіденційності, щоб уникнути заподіяння шкоди неповнолітнім через непотрібну гласність або через заподіяння шкоди їх репутації тощо;

створення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх [1].

В Україні такі суди не створені, хоч у розділі 7 Концепції судово-правової реформи в Україні передбачалося їх створення. Реальних же кроків

до її законодавчого врегулювання не здійснено. Щоправда, ст. 6 Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” від 24 січня 1995 р. передбачено, що справи неповнолітніх, які вчинили злочини, розглядаються в судах спеціально уповноваженими для цього суддями (складом суддів). Але судова практика свідчить, що не завжди є можливість забезпечити у конкретному суді необхідну кількість суддів, які можуть залучатися до розгляду справ про злочини неповнолітніх. Усунути цю хибу, що негативно впливає на якість розгляду справ про злочини неповнолітніх, можна шляхом створення спеціалізованих судів щодо неповнолітніх.

У зв'язку з прийняттям нового КПК України, до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” внесено зміни. Так, у ст. 18 з'явилась ч. 3 такого змісту: “...у місцевих загальних судах та апеляційних судах областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді АРК діє спеціалізація зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх” [2]. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше як 10 років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями.

Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою процесу національного розвитку кожної країни. Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Тому суди мають враховувати вимоги міжнародних правових актів, зокрема тих, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх.

В іншому важливому міжнародному документі – Конвенції про права дитини, прийнятій 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 1989 р. і ратифікованій Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. (Конвенція), міститься гуманне положення щодо застосування до неповнолітнього міри запобіжного заходу. Відповідно до ст. 37 Конвенції, “арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно з законом та використовується лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу” [3].

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх, як передбачено ст. 484 КПК України, визначається загальними правилами КПК України з урахуванням особливостей, які передбачено у гл. 38 КПК України “Кримінальне провадження щодо неповнолітніх”. У зазначеній главі містяться норми, якими передбачено підвищення захищеності прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві. Так, лише відносно неповнолітніх застосовується така норма, що затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до них, у разі, якщо вони підозрюються у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого правопорушення, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам,

які зазначено у ст. 177 КПК України. Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщають його батьків чи осіб, які їх замінюють.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді на строк до 13 днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у виді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

Для забезпечення права неповнолітнього на захист ч. 2 ст. 491 КПК України передбачено, якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі потреби – лікаря.

Далі, варте уваги питання, що стосується застосування запобіжних заходів до неповнолітніх правопорушників під час кримінального провадження, передбачені ст. 176 КПК України. Особливістю запобіжних заходів щодо неповнолітніх є те, що крім передбачених у ст. 176 КПК України запобіжних заходів до неповнолітніх правопорушників можуть застосовуватися й інші: передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються у дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

Наявні також значні особливі порядки й під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, оскільки відповідно до ст. 105 КК України неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого каяття та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. На основі рішення суду до неповнолітнього можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру, навіть кілька одночасно, як: застереження, обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання, покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків, направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, на строк, що не перевищує як три роки.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що особливий порядок у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб зумовлюється соціально-психологічними характеристиками цих осіб і потребою забезпечити реалізацію їх прав і законних інтересів.

На стадії досудового розслідування особливості провадження стосуються або всієї стадії (обов'язковість провадження досудового слідства; провадження його слідчими органів внутрішніх справ; можливість виділення справи про злочин неповнолітнього в окреме провадження) або окремих процесуальних дій (пред'явлення неповнолітньому обвинувачення; його допиту; закінчення досудового слідства).

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, у тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, які беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи під час прийняття процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Список використаних джерел

1. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила"). Прийняті на 96 пленарному засіданні ООН 1985 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. – Амстердам – К., 1996.

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–45. – Ст. 529.

3. Конвенція про права дитини. Прийнята 44 сесією Генеральної Асамблеї ООН 1989 р.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 трав. (№ 90–91).